

N. Καζαντζάκη

Κρήτη: Το Μεγα Αρχοντονησί

ΧΘΕΣ συμπληρώθηκαν είκοσι χρόνια από την κηδεύα και ταφή στον προμαχώνα Μαρτινέγκο, του Νίκου Καζαντζάκη. Πριν μερικά χρόνια, κατεβαίνοντας για μία ακόμα φορά στην Κρήτη, άναφώνησε «Κρήτη, καλώς σέ θρήκα». Από τό ταξίδι αυτό γράφτηκε τό παρακάτω κείμενο αφιερωμένο στην Κρήτη και πού άναδημοσιεύομε σήμερα.

ΧΙΛΙΑΔΕΣ χρόνια περπατάει τό πνεύμα άπάνω στην έλληνική γη και γι' αυτό οε κάθε στιγμή μπορείς, ταξιδεύοντας στην Ελλάδα, να μετατοπιστείς άξαφνα οε άλλους αιώνες και να θυσιστείς οε άλλες ιστορικές περιπέτειες. "Αν πάρεις τό καρδί και κατεβείς στο μέγα άρχοντονησί, στην

Κρήτη, και ξεμπαρκάρεις στο Μεγάλο Κάστρο και περιπατήσεις, μέσα από έλιες και άμπέλια, μα ώρα κατά τό νότο, θα βρεθείς ο' ένα λειτουργικό, γεμάτο περισυλλογή τοπίο και θα μεις ο' ένα μυστηριώδη, πού άνθισε τώρα και τρεις-τέσσερις χιλιάδες χρόνια, πολιτισμό. Στην Κνωσό. Έδω ή

καρδιά σου πάνεται κι' ο νοός σου ξεχειλίζει μεσά στους λοξούς λαθύρινθους του μινωϊκού παλατιού, άνεβαίνεις, κατεβαίνεις τις πέτρινες σκάλες, ξανοίγεις οε μεγάλλοπρες βασιλικές αύλές, στέκεσαι μπροστά οε ζωηρόχρωμες τοιογραφίες, βλέπεις: σύναξη λαού, μάτια μεγάλα, όλοζώντανα, μαύρες κυματιστές πλεξούδες, κυράδες με πολύχρωμα, πολύπτυχα φορέματα, με άνοιχτά όργανιστικά στήθια, με κοντρά φιλήδωνα χείλη, πουλιά, φασιανοί και πέδικες, μαϊμούδες γαλάζιες, βασιλόπουλα με φτερά παγονιού στο κεφάλι, άγριοι ίεροί ταύροι, εξαίσιες οε δύναμη και κάρη ταυρομαχίες, ίέρειες με τό μπρόστα περιτυλιγμένα με φίδια, πόρια οε

πράσινες θάλασσες, ούρανόχρωμα άγόρια οε άνθοιμένους κήπους...
Χλιδή, χαρά, δύναμη, ένας κόσμος μυστηριώδης, μιá 'Ατλαντίδα πού άνέδουσε από τό βάθος της κρητικής γης: μάς κυττάζει με τεράστια μαύρα μάτια, μα τό χείλη της, είναι άκόμα βουβά γιατί οί χιλιάδες πηλινες πινακίδες με την άγνωστη γραφή δέν διαβάστηκαν άκόμα.
Τί να είναι ο κόσμος τούτος, άναρωτώσαι, τί άθλους να έκαμε και τούτος άπάνω στην έλληνική γη;
'Η Κρήτη στάθηκε τό πρώτο γεφύρι άνάμεσα Εύρώπης, 'Ασίας και 'Αφρικής και ή κρητική γη φωτίστηκε πρώτη οε όλη (Συνέχεια στη 2η σελίδα)

Συνέχεια από τη σελίδα 1

την κατασκάτεινη τότε Εύρώπη. Και έδω ή έλληνική περιοχή έξευέλεσε τη μοίρα της άποστολή: έφερε τό Θεό στην κλίμακα του άνθρώπου. Τά τεράστια άσάλευτα αίγυπτιακά ή άσσυριακά άγάλματα έγιναν έδω, στην Κρήτη, μικρά, χαριτωμένα, όλο ζωντάνια' τό άνθρώπινο σώμα κινήθηκε, τό στήμα χαμογέλασε, ή άνθρώπινη ζωή άναμέρισε πά ίερατικά σχήματα και κυριάρχησε. Μιά άνθρωπότητα έζησε κι' έπαιξε στα κρητικά χώματα, καινούργια και πρωτότυπη, διαφορετικά από τους κατοπινοός Έλληνες, όλο εδωκνησία, κάρη, άγαπολίτικη πολυτέλεια και περιρπτική άρπακτικότητα. Και άρμονιομένο τό τοπίο γύρα έχει μυστική ύποβλητική δύναμη, ένα χαμόγελο κρυφό, παιχνιδιάρικο, πολυσήμαντο, οάν της Σφίγγας. Μα μιās Σφίγγας έλληνικής πού συλλογίζεται όσα τά πέρα της γης θεία προβλήματα, παρά τό καθημερινά έναλλασσόμενα, όλο θερμές λεπτομέρειες, προβλήματα της άνθρώπινης ζωής. 'Από τη βλογυημένη ήλιόλουστη μέρα πού άνέβηκε από τό χώματα ο κρητικός πολιτισμός, πλήθυνε κατά δύο και τρεις χιλιάδες χρόνια ή ιστορία της Ελλάδας. 'Η κάθοδος των Δωριέων ξαναφανερώθηκε πιά ως ένας μεσαιώνας μονάχα: πριν από αυτήν

άνθιζε και κάρμυζε οήν 'Ελλάδα ένας μεγάλος, άγνωστος ως τώρα πολιτισμός, και αυτόν θερμούμενος ο' Όμηρος τραγουδούσε τις πολύχρυσες Μυκήνες και την εκατόμυολη Κρήτη. Και τώρα ο πολιτισμός αυτός στέκεται μπροστά σου, βουβός. Και όλο τό τοπίο της Κνωσού, της Φαιστού, της Άγίας Τριάδας, πού ως τώρα τό αντίκρυζες χωρίς να κτυπήσει ή καρδιά σου, πήρε άπροσδόκητο βαθύ νόημα γεμάτο μυστήριο. Γιατί τώρα και τέσσερις και πέντε χιλιάδες χρόνια πέρασε και από έδω τό γαλάζιο πουλί, τό Πνεύμα, και κάθισε.

ΣΤΟ Αιγαίο πέλαγο και στα μακάρια νησιά του με τ' άσπρα σπίτια, με τους γραφικούς άνεμόμυλους, με τη γαλήνια άργοσάλευση ζωή, ή τρυφερότητα: στην Κύπρο ή φιλήδονη ύγρη θηλυότητα' στην Κρήτη ή άντρικία αούτηρότητα. Αούτηρό, οοβαρό τοπίο από σιδερόπετρα, από οκούρα δέντρα κι' άσπρο άσβεσικόχωμα, τόσο οκληρό πού λες δέν μπορεί κοσμάς να τό χαράξει' κι' άξαφνα κίτρινα ντελικάτα κρινάνθια τρυπούν την κατάξερη μαρμαρωμένη γη και λάμπουν οτόν ήλιο. Έλιές, χαρουπιές, οσκιάς, άμπέλια' και οε άπάνεμες λακοκώδες, περιβάλλια λεμονιές και πορτοκαλιές, τριγυρισμένα με δάφνες. Άνεβαίνεις ο' ένα ψήλωμα και βλέπεις τη γη της Κρήτης ν' απλώνεται μπροστά σου οάν κυματιστό, ριγάτο δέρμα τίγρης. Και οτό νότο στραφταλίζει όλο θυμό, άπέραντο, έρημο, έως στην Μπαρμπαριά, τό Λιδικό πέλαγο, πού όλο μουγκρίζει, κυμάει οτους άπόκρημος θράχους και τρώει την Κρήτη.

Σέ όλα τούτα τά κρητικά άγρια άκρογιάλια πού βλέπουν κατά την Άφρική, αιώνες πολλούς κυμοσαν ξαφνικά οί κουροάροι, άρπαζαν πρόβατα, γυναίκες, παιδιά, τά έδεναν με τά κόσκανα ζωνάρια τους, τά έρριχναν οε άμπάρια και σάληπερναν γά τό πούλησουν οτό 'Αλγέρι, στην Άλεξάνδρεια, οτό Μπερούπ. Αιώνες πολλούς

της Κρήτης, πολυβασιονιμένο. 'Η Κρήτη έχει άληθινά κάτι τό πανάρχαιο, άγιο, πικραμένο και περιήφανο, πού έχουν οί χαροκαμένες μάνες πού γέννησαν παλληκάρια. Έχει τόσο παλό πολεμήσει και ύποφέρει ή ψυχή του Κρητικού και είναι ουνάμα τόσο ήρωική, πού ουνήθισε πιά τον θάνατο, τον ξεφοβήθηκε και μπορεί να γελάει και να ποίζει μαζί του.

Τά τελευταία τούτα χρόνια της γερμανικής κατοχής χιλιάδες Κρητικοί οκοτώθηκαν, πούλά χωριά ξεοπιτώθηκαν και κάρηκαν, άντρες και γυναίκες τώρα, χιλιάδες, δέν έχουν να φάν, γυρίζουν γυμνοί, δέν έχουν στέγη και περνούν τό χειμώνα οε οσηλιές και οε τρύπες της γης. Πās στην Κρήτη και περιμένεις ν' άκούσεις κλάματα και να δεις χέρια ν' απλώνονται και να ζητούν βοήθεια. Και θρίσκες άνυπόταχτες ύπερήφανες ψυχές και κορμιά μισόγυμνα, πεινασμένα κι' άλύγιστα.

Τί δύναμη και τί άντοχή είναι τούτη, συλλογίζεσαι, και πού βρίσκουν τά κορμιά τούτα τόση ψυχή; Πώς μέσα οε τόση φτώχεια και μικρα θρίσκουν οί Κρητικοί τόση άγάπη οη ζωή;

Μιά μέρα θυμούμαι, τώρα και λίγους μήνες, μιήκα ο' ένα φτωχικό χαμόσυτο ο' ένα χωριό της Κρήτης. Ένας γέρος εκατοχρονίτης, ο πιο γέρος του χωριού, κάθουσαν δίπλα οτό οθηομένο τζάκι και τουριούριζε. Ζύγισα, φίλησα τό χέρι του, τον ρώτησα:

— Πώς οου φάνηκε, παππού, ή ζωή αυτή, όλα αυτά τά εκατό χρόνια;

— Σάν ένα ποτήρι κρύο νερό, μού άποκρίθηκε.

— Και οισάς άκόμα τον ρωτώ.

Στράφηκε, με κύτταζε με τά θολά μικρούτοικα μάτια του, οήκωσε τό ξεραμένο χέρι του ψηλά, οα να καταριόταν κι' άποκρίθηκε:

— Άνάθεμά τον πού ξεδίψασε!

Μέσα οτά τραχειά βουνά γεννήθηκαν και οε άγρια άκρογιάλια: τέτοιοι είναι οί Κρητι-

